
DIE NEDERLANDSE GELOOFSBELYDENIS AS SIMBOLIESE GESKRIF.

I.

In 'n vorige artikel oor Obbe Philipsz het ons op die rewolutionêre stroming gewys wat daar onder die ou sestiende eeuse Anabaptisme of Wederdopers was. Hulle wou 'n suiwer Kerk op aarde stig, „eene onbestraffelijcke gemeeynte, die daar is sonder rumpel ende sonder

⁶⁾ Menno Simons, Opera (1681) fol. 312 a.

vlecke." Maar in plaas dat hulle 'n volmaakte Kerk opgerig het, was dit 'n gruwel van verwoesting, ja 'n moordenaarspelonk.

Dit kom in die geskiedenis van die christendom meermale voor dat mense hulle aan die dwaling skuldig gemaak het om te probeer om 'n volmaakte Kerk op aarde te stig. Ons tref dit reeds in die tweede eeu van ons jaartelling aan by Montanus, wat teen die einde van daardie eeu in Klein Asië opgetree het. Hy het gepreek dat die wederkoms van Christus en die duisendjarige ryk baie naby was. Die geïnstitueerde Kerk het hy verwerp en gemeen dat die Kerk alleen uit heiliges moes bestaan. Die Woord Gods was vir hom nie alleen in die Skrif nie, maar ook in openbaringe wat hy en sy volgelingen sou ontvang het.

In die vierde eeu vind ons die Donatiste wat eweneens 'n volmaakte Kerk voorgestaan het en 'n herdoop geëis het van alle christene wat tot hul gemeenskap oorgegaan het.

Die geskiedenis van die christelike Kerk laat meerdere soortgelyke bewegings sien. Maar dit leer ook tewens dat alle pogings om 'n volmaakte Kerk op aarde te wil kry, noodwendig op separatisme uitloop, en dat die verwerping van die kinderdoop 'n konsekwensie daarvan is. Dit is duidelik, want as alleen 'n wedergeborene lid van die Kerk kan wees, dan kan ook alleen 'n wedergeborene gedoop word en deur die doop in die skoot van die Kerk opgeneem word. Aangesien 'n kind nie kan glo nie, kan dit ook nie wedergebore wees nie en nie gedoop word nie. Die hele verbondsgedagte wat aan die kinderdoop ten grondslag lê, val weg. Ons vind hierdie selfde dwaling by dr. A. Kuyper en die Neo-Calvinisme. Die ondergrond van sy hele kerkbeskouing is dat mens op aarde reeds 'n volmaakte Kerk moet probeer kry. Daarom vind ons by hom die beginsel van separatisme wat dan ook in 1886 op die Doleansie uitgeloop het. Dr. Kuyper het wel nie die kinderdoop verwerp nie, maar hy het daarvoor 'n ander afwykende beskouing in die plek gestel, naamlik die leer van die veronderstelde wedergeboorte. Van ieder gedoopte moet veronderstel word dat hy wedergebore is, al is dit ook maar slegs in beginsel.

'n Soortgelyke dwaling in verband met die doop vind ons by Karl Barth. Hy stel God so ver weg buitekant die wêreld, dat daar van 'n aanraking van God en die wêreld byna geen sprake kan wees nie. Die immanensie van God, die inwoning van God in die wêreld, word feitlik losgelaat. Die mens is nie meer 'n beeldraer van God nie, en tussen God en die mens is daar ook geen kontak nie, tensy dit 'n wedergebore mens is. Die Kerk bestaan dan ook alleen uit wedergebore of herskape mense. Barth het dan ook 'n paar jaar gelede die konsekwensie hiervan getrek deur die kinderdoop te verwerp.

Hierdie gedagte van 'n volmaakte Kerk op aarde en 'n strewe na 'n sigbare uitwendige verwesenliking van die Koninkryk Gods op aarde, was onversoenbaar met die lewensbeginsel van die sestiende

eeuse Kerkhervorming, en daarom het die Reformatore hulle so met krag verset teen die Wederdopers wat „eene onbestraffelijcke gemeynthe, die daar is sonder rumpel ende sonder vleckē” wou, en wat dus die kinderdoop noodwendig moes verwerp. Inteenstelling met die ou Wederdopers, het die Reformatore juis die verbond Gods met die mense beklemtoon. In daardie verbond het hulle die gronde van die kinderdoop gevind, soos ons in die doopsformulier kan sien. Daardie verbond van God met al die belofte wat dit inhou, het aan die Hervormers geloofsekerheid gegee.

In die Roomse Kerk bestaan die geloofsekerheid daarin, dat mens 'n getroue en 'n onderdanige lid van die Kerk is, gehoorsaam aan al die pouslike verordeninge. Die pousdom gee die geloofsekerheid. Die pousdom waarborg die saligheid. Vir die Hervormers het die geloofsekerheid in die belofte van God gelê. Die Evangelie en nie die Pous nie! Die Hervormers wou dan ook met hulle belydenisskrifte nie nuwe geloofsekerhede in die plek van diê van Rome stel nie. Nee, hulle geloofsekerheid was die belofte van God soos hulle dit in die Evangelie leer ken het, en in hulle belydenisskrifte wou hulle net van hul geloof in die belofte van God getuig. Dit kom treffend uit, toe Luther in 1521 voor die Ryksdag te Worms gedaag was. Hy moes daar in persoon verskyn om voor die Keiser en die verteenwoordiger van die Pous en magtiges van die aarde rekenskap van sy gevoelens af te lê. Toe van hom geëis is dat hy moes herroep, het hy op baie besliste wyse geantwoord dat hy alleen kon herroep as hy uit die Heilige Skrif oortuig kon word dat hy gedwaal het. Maar teenoor die Skrif het Rome die Pousdom gestel, teenoor die belofte van God die belofte van die Pous, teenoor die verbond van God die verbond van die Pous. Luther het hom vasgehou aan die onsienlike dinge van God en het die sienlike dinge van die Pousdom verwerp. Die gevolg was dan ook dat hy veroordeel is net soos Christus voor die regbank van Pilatus veroordeel is, omdat Hy 'n koninkryk verkondig het wat nie van hierdie wêreld is nie. In Mei 1521 is die Edik van Worms uitgevaardig, waarin Luther tot ketter verklaar is, en die ryksban oor hom uitgespreek is. Niemand mog hom herberg verskaf nie, en sy geskrifte mog nie gekoop of gelees word nie.

Op sy terugreis van Worms is Luther in die geheim deur 'n paar van sy vriende na die Wartburg gevoer, waar hy van Mei 1521 tot Maart 1522 gebly het, sonder dat sy vyande en die meeste van sy volgelingen geweet het wat van hom geword het. Tydens hierdie verdwyning van Luther het daar in Zwickau, 'n stadjie omtrent vier-en-sestig myl ten suide van Wittenberg, 'n geesdrywery losgebreek wat vir die Hervorming baie gevaarlik kon word. Hierdie geesdrywery het verband gehou met die godsdienstige kommunistiese bewegings wat daar sinds die jaar 1476 tengevolge van allerhande maatskaplike node onder die Duitse boere en handwerkers was. Een van die geesdrywers,

Nikolaas Storch wat 'n wewer in Zwickau was, het gemeen dat die engel Gabriël aan hom verskyn het en hom allerhande dinge geopenbaar het, onder andere dat hy saam met die engel op 'n troon sou sit. Daar was ook ander „profete” wat die gemoedere opgesweep het. Met 'n hartstogtelike ywer is teen die Kerk opgetree. Die yweraars het hulle op inwendige openbarings beroep, en gemeen dat hulle 'n inwendige lig ontvang het. Die beweging het veld gewen, en eers toe Luther die Wartburg verlaat het en in die openbaar daarteen opgetree het, is dit gestuit. Maar dit het nie daarmee opgehou nie. Dit het bly voortwoeker en 'n paar jaar later, toe die boereopstand uitgebreek het, het dit daarin 'n steun gekry. Die boerestand was in daardie dae baie onderdruk en het baie regmatige griewe gehad. Luther het dan ook aanvanklik die boere in hul eise 'n welwillende hart toegedra. Maar toe hulle egter onder die invloed van die fanatieke geesdrywers gekom het, kon dit nie anders nie dat hy hom met krag en felheid teen die boerebeweging gekeer het. Hy het die vorste aangerai om dit met geweld te onderdruk, wat ook inderdaad gebeur het. Dit het egter vir die loop van die Hervorming in Duitsland verreikende gevolge gehad. Die Hervorming het in Duitsland opgehou om 'n volksbeweging te wees. Dit het nou 'n vorstebeweging geword. Dit was nie meer Luther wat die leiding gehad het nie, maar die Evangelies gesinde vorste. Hierdeur het daar 'n tragiek in die lewe van Luther gekom. Die Kerk in Duitsland het nie 'n volkskerk geword nie, maar 'n vorstekerkerk. Die pouslike gesag oor die Kerk is deur die gesag van die vorste vervang. Die Hervorming het dan ook in Duitsland nie die demokratiese beginsels in die lewe geroep as in die lande waar die beginsels van die Switserse Hervormers deurgedring het nie.¹⁾

Die Keiser, Karel die Vyfde, het sy hande baie vol gehad met sy teenstander Frans die Eerste, van Frankryk, en ook was daar nog verskillende ander moeilikhede waardeur hy verhinder is om die Edik van Worms teen Luther uit te voer. In 1529 was die grootste moeilikhede egter oorwin en hy het gemeen dat hy nou teen die Hervorming kon gaan optree. Op die Ryksdag wat in daardie jaar te Spiers gehou is, het hy op 'n toepassing van die Edik en op 'n onderdrukking van die Hervorming aangedring. Toe die Ryksdag in daardie rigting besluit het, het die Hervormingsgesinde vorste met krag daarteen geprotesteer, en dit is hier waar die naam *Protestant* vandaan kom.

¹⁾ „In Duitsland en de Noordsche rijken zette men ook na de Hervorming het staatkundig leven der middeneeuwen eenvoudig voort, slechts met Caesaropapisme in steë van Hierarchie, door verplaatsing van het geestelyk gezag uit de Roomsche Curie naar het vorstelijk kabinet. Het *Calvinisme* daarentegen heeft getoond, terdege de kracht te bezitten, die de Luthersche reformatie miste. en evenals Rome uit een *eigen* beginsel een *eigen* stelsel voor het staatsleven afgeleid, dat ge zelfs onder *monarchalen* vorm, onveranderlijk herkent aan zijn *republikeinsch* karakter. Calvinijn heeft gedaan, wat Luther niet vermocht, hij heeft nationaliteiten gesticht.” — Aldus Dr. A. Kuyper: *Het Calvinisme, oorsprong en waarborg onzer Constitutioneele Vryheden* (1874), bls. 11.

Die volgende jaar, 1530, is daar weer 'n Ryksdag gehou, hierdie keer in Augsburg. Die Keiser was persoonlik aanwesig en hy wou beslis gehad het dat die geskille oor die godsdiens gereël moes word. Met die oog hierop, het Luther saam met Philippus Melanchthon, Johannes Bugenhagen en Justus Jonas toe 'n stuk opgestel wat bekend is as die Torgause Artikels en wat oor die geskilpunt tussen die Protestante en die Roomse Kerk gehandel het. Op grond van hierdie artikels het Melanchthon toe weer die Augsburgse Geloofsbelijdenis opgestel, wat deur die Protestantse vorste op die Ryksdag voorgelees en aan die Keiser oorhandig is. Dit was 'n apologie — Luther het dit self so genoem — vir die saak van Hervorming in Duitsland. Al het die Keiser geweier om dit aan te neem, het dit tog hierdie gevolg gehad dat baie mense 'n beter insig gekry het in die beginsels van die Kerkhervorming.

Dertien dae later, op 8 Julie 1530, is op die Ryksdag ook 'n belijdenis wat deur die Switserse Hervormer, Ulrich Swingli, opgestel was, ingehandig. Swingli het in die avondmaalsleer nog verder van Rome gestaan dan Luther, en daarom is hierdie belijdenis naas die van Melanchthon ingedien. Dit was waardig en kloek gestel. Swingli het ook ernstige beswaar daarin gemaak dat hulle met die Wederdopers vereenselwig word.

Drie dae later is nog 'n belijdenis oorhandig, opgestel deur Bucer, in oorleg met vier Keiserlike stede, waardeur dit ook genoem word die Tetrapolitaanse Konfessie. Dit het meer met die beskouings van Swingli ooreengestem dan met die van Luther.

Hier op Augsburg is dus drie konfessies op apologetiese wyse voor die owerheid gelê, met die bedoeling om inligting te gee en misverstande uit die weg te ruim. Ook hierin het die Hervormers hulle van die Wederdopers onderskei, deurdat hulle die gesag van die owerheid erken het, en nie rewolusionêr was nie. Op hierdie weg is voortgegaan, en 'n jaar later, Julie 1531, het Swingli opnuut sy geloof uitgespreek in 'n belijdenis wat hy opgestel het om aan koning Frans I van Frankryk te oorhandig. Dit is 'n stuk vol geloofsoortuiging en hoop. In 'n kort voorrede is die Koning gewaarsku teen die leuens en lasteringe wat teen die Protestante rondgestrooi word. Dit was die swanesang van Swingli, soos Bullinger dit genoem het: drie maande later het Swingli die dood op die slagveld gevind, toe hy as kapelaan met die troepe saamgegaan het.

Die rewolusionêre wederdoperse bewegings het in die tussentyd toegeneem en gevaarlike afmetings begin aanneem. Hulle het gepreek dat die duisendjarige ryk daar was. Dit sou in die stad Munster gevestig word, waar die Wederdopers met geweld die gesag verower het en 'n ware skrikbewind ingevoer het. Almal wat nie saamgegaan het nie, moes om die lewe gebring word. 'n Gemeenskap van goedere

is ingevoer en ook veelwywery en ander gruwele wat hier nie genoem kan word nie. Die aardse owerheid is verwerp as iets wat uit die bose is.

In 1535 is die mag van die Wederdopers in Munster gebreek. Baie van hulle is toe op die mees wrede wyse gestraf, en orde en rus is in die stad herstel. Die rewolusionêre wederdoperse bewegings is tereg as staatsgevaarlik beskou. Dit het egter die vervolgings teen die Hervormers verskerp. Die owerheid kon nie altyd onderskei tussen hulle en die Wederdopers nie, en het uit die aard van die saak maar blindweg vervolg. Die drang het dan ook groter geword by die Hervormers om hul geloof uit te spreek en hulle daardeur te verweer teen die valse aantygings van die Roomse Kerk en teen die onkunde of voorgewende onkunde van die wêreldlike magte.

In 1536 het Calvin sy beroemde Institusie uitgegee, waarmee hy aan sy Franse geloofsgenote in daardie verwarde tye leiding wou gee. Hy het die Hervormde kerkleer daarin systematies uiteengesit en verdedig en voorin 'n brief geplaas aan koning Frans I van Frankryk, met die doel om aan hom duidelik te maak hoedat dit die Evangeliese geloof was wat hy vervolg het. Dit was 'n verweerskrif sowel teen die Roomse Kerk as teen die wêreldlike owerheid. Die invloed van die Institusie was verbasend groot. Dit het meer dan enige ander boek uit die dae van die Hervorming rigting aangegee. Dit was van grondleggende aard vir die verdere bou van die Hervormde Teologie. Hieruit het die belydenisskrifte van die Hervormde Kerke in Switserland, Frankryk, Nederland, Skotland en Engeland en gedeeltelik ook in Duitsland 'n gemeenskaplike teologiese agtergrond gekry. Daar bestaan verskillende belydenisskrifte, ongeveer 'n dertigtal, waarvan die geestelike stamboom op die Switserse Reformatore, en veral op Calvin, teruggevoer kan word, terwyl daar eintlik maar twee Lutherse belydenisskrifte is, nl. die Augsburgse Konfessie (1530) en die Formulier van Eendrag (1577). En tog, die groep wat ons op die Switserse Reformatore kan terugvoer en wat verskillende lande en volkere verteenwoordig, verskil onderling minder dan die twee genoemde Lutherse belydenisskrifte met mekaar verskil. Dit kom omdat Calvin veel meer sistematiese gees was dan Luther. 'n Boek soos die Institusie van Calvin word onder die vele geskrifte van Luther nie gevind nie. Daar is wel die *Loci Communes* (1521) van Melancthon, maar dit omvat nie die hele kerkleer nie. Calvin het dogmaties dan ook veel meer invloed uitgeoefen as Luther.

Die Nederlandse Geloofsbelydenis behoort ook tot die Switserse groep. Waar ons iets wil sê oor die ontstaan daarvan, laat ons al die ander Switserse belydenisskrifte waar dit nou aan verwant is, buite bespreking, behalwe die *Confessio Gallicana*, die Franse Geloofsbe-

lydenis, wat by die opstelling van die Nederlandse Geloofsbelijdenis as handleiding gedien het.

Tot voor die jaar 1870 is gemeen dat hierdie Franse Geloofsbelijdenis in 1559 deur die Hervormde Synode van Parys opgestel is, en dat die eerste ontwerp daarvan die werk is van Calvyn en sy leerling Chandieu.²⁾ Maar ons is beter ingelig.³⁾ Reeds in 1557 het die Hervormde gemeente van Parys 'n Geloofsbelijdenis aan koning Hendrik II van Frankryk gestuur. Calvyn het dit bewerk en uitgebrei en as nuwe konsep wat uit vyf-en-dertig artikels bestaan het, aan die Synode van Parys in 1559 gestuur. Die Synode het dit baie min verander, wel uitgebrei tot veertig artikels. Soos reeds gesê, hierdie Franse Geloofsbelijdenis het tot model gedien by die opstelling van die Nederlandse Geloofsbelijdenis deur Guido de Bray.⁴⁾

Guido de Bray is in 1522 en 1523 in die stadje Bergen, in die Suidelike Nederlande gebore. Sy moeder was 'n vrome vrou, en 'n ware dogter van die Roomse Kerk. Vóór sy geboorte het sy onder die prediking van 'n Italiaanse monnik gebid dat die kind wat sy verwag, eenmaal ook so 'n prediker mag word. God het die gebed verhoor, maar anders as wat sy haar dit toe voorgestel het. Hy is in die Roomse kerkleer opgevoed, maar deur gedurig in die Bybel te lees, het hy langamerhand van die Pousdom vervreemd geraak en dit uiteindelik losgelaat, met die gevolg dat hy in 1548 na Engeland moes vlug, waar koning Eduard VI sedert 1547 vir die Hervormde vlugteling 'n veilige skuilplek gebied het.⁵⁾ Dit kan as taamlik seker aangeneem word dat De Bray lid was van daardie vlugteling gemeente, en daar met groot persone uit die Reformatoriese wêreld soos Johannes à Lasco, Marten de Kleyne (Micron) Johannes Utenhove, Petrus Datheen e.a. in aanraking was. Die verblyf in Londen was in elk geval vir hom 'n leerskool en dit het later ryk vrugte afgewerp. Hy het daar 'n gereelde gemeentelewe leer ken en 'n geordende kerkbestuur gesien.⁶⁾

²⁾ Ph. Schaff: *A History of the Creeds of Christendom* (1877) p. 493—495.

³⁾ Joa Calvini Opera, Tom. IX, in Corp. Reformatorum Tom. XXXVII (1870). Sien Prof. Dr. J. I. Doedes: *De Betrekking der Ned. Geloofsbelijdenis tot Eenige Oudere Belydenissen: Stemmen Voor Waarheid en Vrede*, 1880, deel I, bls. 715—722. Hoe moeilik dat dit is om 'n foutiewe historiese beskouing uit te roei, blyk ook hieruit dat William Curtis: *A History of Creeds and Confessions of Faith* (1911) p. 224, en Ch. A. Briggs: *Theological Symbols* (1914) p. 193, nog van mening is dat Chandieu in 1559 die Franse Geloofsbelijdenis opgestel het.

⁴⁾ Sien oor hom die uitvoerige en goed gedokumenteerde doktorske proefskrif van die Hervormde predikant en historiese-kenner L. A. van Langeraad: *Guido de Bray. Zijn Leven en Werken* (1884). Op bls. 9 gee Van Langeraad die redes op waarom hy meen dat *De Bray* die regte skryfwyse is, en nie *De Bres* nie. Prof. Dr. F. L. Rutgers: *Calvyns Invloed op de Reformatie in Nederland*, tweede druk, (1901) bls. 139, wil egter *De Bres* skryf. Ons meen egter dat die skryfwyse *De Bray*, soos Van Langeraad wil, die mees verkieslike is.

⁵⁾ M. Woudstra: *De Hollandsche Vreemdelingen-Gemeente te Londen* (1908) bls. 10—22.

⁶⁾ Van Langeraad: *Guido de Bray*, p. 13—14.

In 1552 was hy weer in die Suidelike Nederlande en het as Evangelieprediker opgetree. Ryssel was die hoofplaas van sy werksaamhede, vanwaar hy verskillende Gemeentes onder die Kruis besoek het.⁷⁾ In 1555 het hy sy eerste werk geskryf, *Le Baston de la Foy Crestienne* (Staf van die Geloof), waarin hy die Hervormde leer met 'n beroep op die Skrif teenoor Rome verdedig, en aan die Hervormdes hulp verskaf het in bestryding van die Roomse leer van die mis, die vagevuur, die beeldeverering, die heiligeaanbidding, die onfeilbaarheid van die Pous of Konsilie ens.

Daarna het hy 'n tyd lang in Switserland vertoef, waar hy onderrig van Calvin en Beza ontvang het.

In 1561 het hy die Nederlandse Geloofsbelydenis uitgegee, op die ontstaan waarvan ons uitvoeriger sal ingaan. In 1565 het 'n ander geskrif van hom die lig gesien, *La Racine, Source et Fondement des Anabaptistes*, waarvan die Hollandse titel was: *De Wortel, den Oorspronck ende het Fondament der Wederdooperen*. Dit was fel teen die Wederdopers gerig, aan wie hy 'n misbruik van die Skrif en losbandigheid in lewenswandel verwyt het.

De Bray het sy belydenis met sy bloed beseël. Toe 'n hewige vervolging in Doornik losgebars het, moes hy vlug. Eers is hy na Sedan waar hy as predikant werksaam was. In 1566 is hy na Antwerpen beroep, waar hy kort gearbei het, toe hy gevra is deur die vurige predikant van Valenciennes, Peregrin de la Grange, om na daardie stad te gaan en die gemeente te help bou. Die twee predikante het met ywer en krag gewerk. Twee derdes van die bevolking het deur hul prediking Hervormd geword. Die houding van die Owerheid, wat eers welwillend was, het verander. Die stad is aangeval en beleër en moes op 23 Maart 1567 oorgee. De Bray en De la Grange het nog kans gekry om te vlug. Maar hulle is tog gevang en op 31 Mei aan die galg opgehang.

* * *

De Bray het die Nederlandse Geloofsbelydenis in sewe-en-dertig artikels opgestel.⁸⁾ Oor die ontstaan daarvan kan nou die volgende as vasstaande resultaat van noukeurige ondersoek aangeneem word.⁹⁾

⁷⁾ Die Hervormde gemeentes wat in die dae van die Reformasie in verdrukking was en aan allerhande vervolgings blootgestel en geen reg gehad het om in die openbaar saam te kom nie, is Gemeentes onder die Kruis genoem.

⁸⁾ Dr. Van Langeraad het 'n helder lig laat opgaan oor die ontstaan van die Ned. Geloofsbelydenis. In die loop van die jare is daar baie histories foutiewe beskouings die wêreld ingestuur en wat maar voortdurend nageskryf is. Dit het al begin by die Harderwykse professor Anthonius Thysius: *Leere ende order* (1615), en Mart. Schoock: *Liber De Bonis* (1651). Een van die nuutste werke oor die Belydenis is die van die Amsterdamse Hervormde predikant Dr. F. J. Los: *Tekst en Toelichting van de Geloofsbelydenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* (1929). Dit is jammer dat op bls. 3 van hierdie voortreflike werk sekere histories onhoubare opvattinge herhaal word.

⁹⁾ Van Langeraad bls. 92—155.

De Bray het die Belydenis te Doornik vervaardig. Hy het daarby ver langs gebruik gemaak van die Franse Belydenis, sonder om dit slaafs te volg. Sy doel met die vervaardiging was om die volgelinge van Calvyn in die Nederlande teen die valse beskuldigings deur die Rooms-gesinde te verdedig, en met nadruk te laat uitkom dat die Hervormdes nie met die rewolusionêr gesinde Wederdopers vereenselwig moes word nie. Toe hy met die opstelling klaar was, het hy dit aan 'n paar van sy mees bekende en vertroude vriende laat lees, en waarskynlik het hy dit deur die kerkraad van Antwerpen laat goedkeur, en dit in 1561 laat druk.¹⁰⁾ In die nag van 1 op 2 November is dit met 'n brief aan die Koning van Spanje oor die muur van die kasteel by Doornik gewerp. Hierdie eenaardige wyse van doen spreek boekdele! Dit getuig hoe gevaarvol die tye was vir diegene wat na die Heilige Skrif wou leef. Dit was hulle nie eers vergun om hulself sonder lewensgevaar teen hul beskuldigers te verdedig nie. De Bray het gemeen dat die bevelhebber van die kasteel die belydenis aan die landvoogdes wat die koning van Spanje verteenwoordig het, sou stuur, en dat sy dit weer aan die Koning self sou laat toekom. Daarom het hy voorin die merkwaardige brief aan die Koning laat vooraf gaan, 'n stuk „waardig om te staan naast Calvyn's brief aan Frans I vóór de Institutio en den Apologeticus van Tertullianus.”¹¹⁾

De Bray begin die brief met verskoning te maak vir die vreemde wyse waarop hierdie versoekskrif of belydenis aan die Koning gerig word. Maar hulle kan nie anders nie. Hulle is heeltomal regloos. Hulle word nie toegelaat om voor die owerheid te verskyn en hulle teen die valse bewerings van hulle beskuldigers te verdedig nie. Al wat dus oorgebly het, was om hulle langs hierdie eenaardige weg te verweer. Hulle is oortuig van hul onskuld. Hulle is geen oproerlinge nie. Die gesag van owerheid word deur hulle eerbiedig. In hulle samekomste bid hulle vir die Koning, want hulle bely dat die owerheid daargestel is deur die insettinge van God. Hulle erken die regspraak van die owerheid. Nog nooit het hulle geweier om belasting te betaal nie. Nog nooit het iemand ontdek dat hulle wapens weggesteek het om teen die wettige gesag te gebruik nie. Nooit was daar sameswerings onder hulle nie, selfs ook nie toe hulle op die mees wrede wyse in naam van die Koning vervolgd is nie. Al die vreeslike dinge wat hulle moet deurmaak, bewys dat hulle nie vleeslike dinge najaag nie. Inteendeel, dit

¹⁰⁾ Die Roomse inkwisisie het die uitgawe so heftig vervolgd, dat daar nie meer een eksemplaar van bekend was nie. Dit was dan ook 'n blye verrassing toe Jonkheer W. F. Trip van Zoutlandt, destyds Hervormde predikant te Uitwijk, bij 'n antkwariese boekhandel in Den Haag 'n eksemplaar aangetref het en dit aan die Koninklijke Bibliotheek in Den Haag geskenk het, nadat hy in 1855 'n goed besorgde fac-simile uitgawe in Genève, die stad van Calvyn, laat druk het. 'n Eksemplaar hiervan is in my besit.

¹¹⁾ Aludus prof. dr. L. Knappert: Het Ontstaan en de Vestiging van het 'Protestantisme in de Nederlanden (1924) p. 318.

sou vir hulle makliker wees om hul geloof los te laat. Hulle kan nie, want hulle volg die bevel van Christus, en daarom is hulle bereid om gemartel te word, tot in die vuur toe. Dit is laster waar beweer word dat hulle maar net omdat hulle nog so weinig in getal is, nog nie teen die Koning opstaan nie. Nee, hulle is nie so klein in getal nie, daar is meer as honderdduisend manne wat die belydenis wat nou aan die Koning oorhandig word, toegedaan is. Hulle smEEK om volgens hierdie belydenis beoordeel te word. Dan sal dit blyk dat hulle alleen volgens die Skrif wil leef. Die Skrif is vir hulle algenoegsaam.

En dan eindig hierdie brief wat gerig is aan die man wat hulle met vuur en swaard vervolg het, deur hom die Hoëpriesterlike seënbede uit Numri 6 vers 24—26 toe te wens. Die brief in sy geheel word aan die slot van hierdie artikel in Afrikaanse vertaling afgedruk.

Reeds in 1562 het 'n Nederlandse vertaling van hierdie Geloofs-belydenis verskyn.¹²⁾ Dit is reeds in 1563 en 1564 herdruk, terwyl die Franse teks eers in 1566 herdruk is, wat daarop wys dat daar 'n veel groter behoefte aan die Nederlandse uitgawe was as aan die Franse. Gewoonlik word Godfried van Wingen genoem as die persoon wat die Nederlandse vertaling gemaak het. Naas hom word ook Hermanus Moded en De Bray self as die vertalers genoem. Volgens my persoonlike opvatting is daar teen die name van al drie hierdie genoemde persone as vertalers, besware, en weet ons nie wie die eintlike vertaler is nie.¹³⁾

Soos reeds opgemerk is, het De Bray by die vervaardiging van die Nederlandse Geloofs-belydenis die Franse Geloofs-belydenis as model gebruik. Hy het dit nie slaafs nagevolg nie, soos soms beweer word. Hy het selfstandig te werk gegaan en die Franse gewysig en aangevul. Ons volstaan met 'n paar voorbeelde te noem.

In artikel veertien van die Franse Belydenis word die „diaboliese inbeelding van Servet” genoem, terwyl dit in die Nederlandse verswyg word, want die socinianisme wat die leerstuk van die Drieëenheid verwerp, was toe nog nie in die Nederlande bekend nie. Aan die ander kant word in verskillende artikels van die Nederlandse Geloofs-belydenis, in onderskeid met die Franse, teen wederdoperse dwalinge gepolemiseer. So word in artikel agtien die leer van die waaragtige mensheid van Christus beklemtoon teenoor die volgelingen van Melchior Hoffman, wat geleer het dat Jesus sy mensheid nie uit Maria ontvang

¹²⁾ Die eerste Nederlandse druk het net soos die eerste Franse heeltemal verdwyn, totdat dr. A. van der Linde 'n eksemplaar opgespoor het wat in 1864 in letterlike druk en in oorspronklike formaat en lettertiepe deur die tipografies beroemde drukkers Joh. Enschedé en Zonen in 1864 uitgegee is. Ook hiervan is 'n eksemplaar in my besit. Die titelblad is op bls. 5 van die Eeufees-Album afgedruk. Die oorspronklike eksemplaar van dr. Van der Linde berus ook in die Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

¹³⁾ Dit sou te lank vat en te ver afvoer om op die hele vraag van wie die Nederlandse vertaler is, hier in te gaan. Dit sou 'n afsonderlike artikel vorder.

het nie. In artikel vier-en-dertig word getuig teen die herhaling van die doop deur die Wederdopers en teen die verwerping van die kinderdoop, wat die Franse Belydenis nie met soveel woorde doen nie. In artikel ses-en-dertig word die mag van die owerheid en die verpligting van iedereen om onderworpe daaraan te wees, veel sterker dan in die Franse beklemtoon, omdat die Wederdopers juis daar niks van wou weet nie. In die laaste artikel word oor die wederkoms van die Heer en die laaste oordeel gehandel, wat by die Franse ontbreek. Ook dit het betrekking gehad op die Wederdopers, wat 'n aardse ryk van Christus wou oprig.

Die Nederlandse Geloofsbelydenis het in die Suidelike Nederlandse spoedig al Formulier van Enigheid geword. In die sinode wat in April 1563 te Armentières gehou is, is bepaal dat die predikante met die ouderlinge en diakens die „belydenis van die geloof soos onder ons vasgestel is” moet onderteken.¹⁴⁾ In 1565 het die sinode van Antwerpe besluit dat by die begin van elke sinode die Geloofsbelydenis gelees sal word om daarmee getuienis van die eenheid te bewys, as ook om te sien of daarin nie iets te verander of te verbeter val nie.¹⁵⁾

Ook in die Noordelike Nederlande is dit as Formulier van Enigheid aangeneem. Op 3 November 1568, die jaar van die uitbreek van die Tagtigjarige Oorlog, het 'n veertigtal gevlugte Nederlandse predikante en aansienlike gemeentede te Wesel, buitekant die grense van Nederland, saamgekom en die grondreëls neergelê, waarvolgens die Nederlands Hervormde Kerk georganiseer moes word, want hulle wou gereed wees, „wanneer Godt de Heere sal in Nederlant geopent hebben de deure tot verkondiginge synes woorts,” en „Godt door onsen Heere Jesum Christum in Nederlandt overvloediger syne genade t'eeniger tydt sal believeen uyt te storten.” Hierdie Weselse samekoms was 'n geloofsdaad van onse vadere, waarmee hulle volgehou het „soos een wat die onsienlike sien” (Hebr. 11:27). Op hierdie samekoms is bepaal dat elke predikant moes verklaar dat hy instem met die leer „welke inde kerk openbaarlyk wordt onderhouden, ende vervat is in de Belydenisse,” nl. die Franse en Nederlandse, as ook in die Kategismus.¹⁶⁾ Hierdie bepaling is drie jaar later te Emden in 1571 op die eerste algemene sinode gehandhaaf. Die afsonderlike sinodes van die verskillende provinsies het dit benadruk en daarop voortgebou.¹⁷⁾

Hiermee is gladnie ligvaardiglik te werk gegaan nie. So het byvoorbeeld in 1572 die sinode van Edam, die eerste provinsiale sinode

¹⁴⁾ C. Hooijer: Oude Kerkordeningen der Nederl. Hervormde Gemeenten (1865) bls. 12.

¹⁵⁾ C. Hooijer, a.w. bls. 16.

¹⁶⁾ C. Hooijer, a.w. bls. 37.

¹⁷⁾ Dr. J. Reitsma en Dr. S. D. van Veen: Acta der Provinciale en Particuliere Synoden gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572—1620. Agt dele (1892—1899).

wat in die Noordelike Nederlande gehou is, aan die besluit dat die predikante die Belydenis moes onderteken, toegevoeg dat daarvoor „een autentycken en correct exemplaar” aangehou sou word, en dat ieder predikant dit voor die ondertekening eers „verstandelyck” moes deurlees en dit daarna „met rypen verstande” moes onderskryf.¹⁸⁾ Toe die bekende Johannes Uytenbogaert in die jare na die Dordtse Sinode die ondertekening van die Belydenis wou verkleineer deur te skryf dat hy nie weet of dit geskied het „nae voorgaende nieu ondersoek der selver Confessie gedaen in de selve vergaderinge, om te weten of de selve in allen deelen Gods woort conform was” en of die predikante dit maar „ter goeder trouwen, ende op 't goet geloof” gedoen het,¹⁹⁾ moes dit verontwaardiging opwek. Jacobus Trigland het dan ook nie sonder skerpte hierop geantwoord: „Meent den Histori-schrijver dat die alle dagen gaen in 't peryckel van haer leven, ende dat om hares gelooves wille, haer soo souden laten blint-hocken of so los over hare belijdenisse henen looppen, ende haer geloof, na de Paepsche wijze, op 't goet credijt van anderen aennemen? Wat is dit voor eene bedeckte vileynye? Vrome Predikanten weten immers wat sy gelooven ende leeren.”²⁰⁾

Die Belydenis het vir die vadere geleef. Hulle wou daarmee uitdrukking gee van hul geloof waarmee hulle vuur en swaard getrotseer het, en wat menigeen, ja ook die opsteller self, met sy bloed beseël het. Nooit wou hulle dit ook maar in die minste met die Skrif op een lyn plaas nie. Herhaaldelik is wysigings aangebring, soos mens kan sien in die uitmuntende teks-uitgawe van dr. J. J. van Toornbergen.²¹⁾

Die Nederlandse Geloofsbelydenis het nie alleen op die kerklike lewe sy stempel geplaas nie, maar het ook die staatkundige opvattings van hulle wat daarin die uitdrukking van hul geloof gevind het, sterk beïnvloed. Met name kan op artikels 30, 31, 32 en 36 gewys word wat handel oor die regering van die kerk deur kerklike ampte, oor die dienare, ouderlinge en diakens, oor die orde en dissipline van die Kerk, en oor die amp van die owerheid. In die kerkregering het dit in Holland en daarmee ook in Suid-Afrika die presbiteriaanse beginsels in die lewe geroep en bestendig, en op staatkundig gebied die demokratiese of republikeinse beginsels.

Dr. J. J. van Toornbergen sê in die voorberig van sy genoemde boek „De Symbolische Schriften der Nederlandsche Hervormde Kerk”

¹⁸⁾ Reitsma en Van Veen, Acta, deel I. p. 7.

¹⁹⁾ Joannes Uytenbogaert: Kerckelycke Historie (1647), p. 175, kol. 2.

²⁰⁾ Jacobi Triglandii Kerckelycke Geschiedenissen (1650), p. 162, kol. 2.

²¹⁾ Dr. J. J. van Toornbergen: De Symbolische Schriften der Nederl. Hervormde Kerk in Zuiveren Kritisch bewerkten Tekst. Tweede Herziene Uitgawe, 1906.

dat dit sy bedoeling was om „langs historischen weg aan te toonen dat het *Credo*²²⁾ der Kerk door hen, die het in schrift brachten en wenschten te bewaren, niet eenzelvig geacht is met de letter van het Formulier, en dat dit *Credo* daaruit te voorschijn treedt tot een voortdurend *wettig* en *evangelisch* gebruik, zoodra men die gedenkwaardige oorkonden, in plaats van ze als partij vlag te misbruiken, in het licht der geschiedenis ten licht stelt voor allen, die in het huis zijn.” Verder gee hy vóór in die uitgawe op bls VII—XXXIX 'n mooi en 'n voortreflike opstel oor „De Confessioneele Praktijk in de Nederlandsche Hervormde Kerk 1561—1619.” Wat dr. Van Toornenbergen daarin skryf, kan ook nog altyd die „Confessioneele Praktijk” van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika genoem word, soos dit meermale deur die hoë Kerkvergaderings en by monde en in geskrifte van verskillende evangeliedienaars uitgespreek is. By name noem ons hier die boekie wat wyle ds. M. J. Goddefroy in 1890 uitgegee het, onder die titel „De Kerkkwesie niet een Leer- maar een Levenskwesie,” asook die voorwoord wat hy in 1897 in sy uitgawe van „De Belydenisskriften van de Nederduitsch Hervormde Kerk” geplaas het.²³⁾

Die stigting van die Hervormde Kerk in Nederland — aldus dr. van Toornenbergen — val saam met die ontstaan van sy Simbole of Belydenisskrifte, waarin in verstaanbare taal die gemeenskaplike geloof uitgedruk word. Maar dit moet onthou word dat die eerste en laaste artikel van die geestelike lewenswet van Christus wat in sy Kerk heerskappy moet voer, bepaal dat die dissipels van die Heer hulle nie mag laat stel onder die heerskappy van die letter van Formulier of Reglement nie. Die Belydenisskrifte is geen wetboek waarna die geloofsregter volgens die letter moet oordeel nie. Die Belydenisskrifte is nie met so'n oogmerk opgestel nie.

In die Lutherse Kerk is die vernaamste Simbole die Augsburgse Geloofsbelydenis en die Formulier van Eendrag. Dit is op vorstelike bevel deur godgeleerdes vervaardig, waarop die Landheer as die opperste biskop dit ingevoer het en as kerkwet gehandhaaf het. In die Hervormde Kerk het dit anders toegegaan. So het in Switserland die Hervormde Kerk in 'n republikeinse staatsinrigting ontstaan en kon dit sy geloof deur 'n vrywillige volkskeuse bely. In Frankryk en in Nederland was dit nie die maghebbers van die eeu wat die belydenis aan die Kerk opgelê het nie, intendeel, hulle het dit met die swaard van vervolging aan die Kerk ontpers, waardeur die belydenisse oorspronklik persoonlike verklarings was van die geloofsoortuiging van die belyders.

Vanweë die innerlike ooreenkoms tussen die Franse en die Nederlandse Geloofsbelydenisse, kon die ou Hervormdes van daardie twee

²²⁾ Die *Credo* van die Kerk wil sê die geloofsoortuiging van die Kerk.

²³⁾ Uitgee deur J. H. de Bussy, Pretoria.

lande daarop mekaar die hand reik, soos dit in Wesel geskied het. Dit het by hulle nie gegaan om die uitwerking van dogmatiese stellings nie, maar om die *Credo*, om die substansie van die leer wat in ooreenstemming met die Heilige Skrif bely is, soos Trigland geskryf het ²⁴⁾: „Hoewel wy de Nederlandsche Belydenisse des Gheloofs houden den Woorde Godts conform, nochtans, om datse een menschelijck schrift is, en houden wy die niet voor den Reghel van ons Gheloof, maer alleen de H. Prophetische ende Apostolische skriften, aende welcke wy de selve Confessie houden altydt te zijn examinabel. Kan yemandt ons overtuyghen datse in eenich point afwijckt van Godes Woord, wy sullen dat point laten varen: meer en mach men ons niet afeyschen. Dat wy die, sonder reden uyt Godts Woort gehoort te hebben, soudē moeten laten varen om eenen Lijbertijnschen loskop, houden wy onbillijck te wesen.”

Hierby kan ook geluister word na die stem van Ursinus, wat so nou betrokke was by die samestelling van die Heidelbergse Kategismus en hom in verband met die Simboliese Skrifte as volg uitgelaat het ²⁵⁾: „Zoodanige skriften zijn te houden, niet als skriften, die geloof meriteeren uit haar zelve, gelijk de heilige Skriften, noch als skriften, die een onbewegelyke en algemeene regel des geloofs en der waarheid zijn, gelijk de Symbola der algemeene Kerk; maar zij zijn alleen een norma, regel, uit welke men verstaan kan wat met het gevoelen van de Kerk overeenkomt, die zoodanige Confessie heeft uitgegeven. Doch zij zijn geen norma of regel, naar welken men behoort te oordeelen, of te vonnissen, wat men moet gelooven en toestaan, wat verwerpen en condemneeren, wat waarheid of leugen, wat rechtzinnig of kettersch is; naardien het niet altijd waarachtig is, dat met de Confessie van eene Kerk accordeert; ook is het niet altijd onwaar, dat juist daarmede niet overeenkomt. Zoo behoort men dan niet alleen niet te begeren, dat alle Kerken het formulier van eene particuliere Kerk zouden onderschrijven, maar daar is zelfs niet ééne Kerk, ja niet één particulier persoon, die aan zoodanige Formulieren verbonden, of daarbij te blijven gehouden is, anders dan met deze conditie: voor zooveel zij met de H. Schrift en de algemeene Symbolen overeenkomen. En daarom zijn dezelve Formulieren onderworpen aan het oordeel en de censure niet alleen van andere Kerken, maar ook van die Kerken, die de Formulieren hebben uitgegeven, mitsgaders van diegenen, die in dezelve Kerken leven en leeren; om, indien in dezelve eenige foute mocht bevonden worden, die te hooren, kennis daarvan te nemen en te examineeren. En indien iets verbetering van doen te hebben be-

²⁴⁾ Kerckelycke Geschiedenissen p. 168 kol. b—169 kol. a.

²⁵⁾ Uit die Opera van Ursinus deur Van Toornbergen in Nederlands vertaal op bls. XXV—XXXVI van De Confessioneel praktyk in de Ned. Hervormde Kerk 1561—1619, en deur ds. M. J. Goddefroy op bls. 14 van „De Kerkkwestie niet een Leer- maar een Levenskwesitie” aangehaal.

vonden wierd, dat het met gemeene toestemming en met dezelve autoriteit der Kerk, waarmede het gesteld is, verbeterd of verklaard worde."

Hieraan voeg Van Toornenbergen die volgende opmerking toe: „Nooit hebben de oudste Gereformeerden aan eene onbewegelijke letter van de Belijdenis gedacht. Dit is eerst opgekomen in later tijd. Het onderscheid tusschen de nieuwe en de oude praktijk is groot; gene rieht naar de hoflucht, deze naar den mutsaard! Hieraan kennen wij de ware rechtzinnigheid." ²⁶⁾

Hierdie „confessioneele praktijk" van die Ned. Hervormde Kerk is dan ook heeltemaal juis weergegee deur ds. M. J. Goddefroy, toe hy die volgende woorde neergeskryf het ²⁷⁾: „Ook is het niet de hoogste lof, die men een volk kan geven dat het door en door Calvinistiesch is: *Christianus mihi nomen; Reformatus Cognomen* (Christen is mijn naam; Hervormd is bijnaam) is een spreuk uit den besten tijd der Hervorming. Niet Luther en Calvijn, maar Christus Jezus is de eenige Naam die onder den hemel gegeven is waardoor zondaren zalig worden. Zelfs was de naam van Calvinisten of Calvinistiese Kerk in de dagen onzen vaderen *hatelijk*. Ook is het hooger lof van eenig persoon of van eenig volk te mogen getuigen: dat het door en door christelik en Godvreezende is.

Nochtans schamen wij ons niet onze vaderen in het geloof. Zij zijn ons de dragers van de schoonste erfenis op aarde: onze Hervormde Godsdienst! Ook wij meenen door en door Calvinistiesch en Dordschgezind te wezen; en toch, — neen juist daarom is ons het woord zoo uit het hart gegerepen, dat door den Keurvorst Frederik de Vrome, den geestelijken vader van de Heidelbergsche Catechismus, in 1563 (het geboortejaar van ons leerboek) werd uitgesproken: *wij erkennen God lof dat wij christenen zijn, in Christus, en niet in Zwingli's, Calvyn's of Luther's naam gedoopt. Wij houden deze mannen en anderen voor menschen en werktuigen Gods; door wie Hij, naar het ons toeschijnt, veel goeds in de wereld tot stand gebracht heeft; wij houden het er voor dat zij veel goeds geschreven hebben, maar ook veel hebben gedwaald; zoodat wij dan ook de geschriften van deze en andere menschen in zooverre aannemen, als zij met Gods Woord overeen-*

²⁶⁾ Mutsaard is 'n houtstapel of brandstapel om ketters op te verbrand. Waar Van Toornenbergen sê dat die ou praktyk na die brandstapel ruik en die latere na die atmosfeer van die geregshof, bedoel hy dat die ou Hervormers op gevaar af dat hulle op die brandstapel sou kom, hulle konfessies opgestel het om daarmee hulle Evangeliese geloof te bely (=Evangelies konfessioneel); terwyl in later tye daardie konfessies teen die bedoeling van die ou Hervormdes as 'n onbeweeglike letter beskou is, as 'n wetboek wat in 'n geregshof gebruik moet word om oor die geloof te vonnis (=juridies konfessioneel). Die Evangelies konfessionele standpunt is die kenmerk van die ware regsinnigheid.

²⁷⁾ De Kerkkwestie niet een Leer- maar een Levenskwestie, p. 10.

stemmen, en het overige laten wij varen, gelijk zij ook zelven willen dat er mee gehandeld zal worden."

Hierdie selfde gees spreek ook uit die brief van De Bray aan die koning van Spanje. Ons hoop om dit in die eersvolgende aflewering in Afrikaanse oorsetting weer te gee.

S. P. ENGELBRECHT.